

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE SOCIAL-
POLITICE

REFERAT

Discurs și putere

Valențe ale autonomiei discursului în filosofia lui
Michel Foucault

Coordonator științific,

Prof. univ. dr. Ștefan Afloroaei

Doctorand,

Zagan Cristian

Iași

2016

Această lucrare a fost finanțată din contractul Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE) - POSDRU/159/1.5/S/140863 proiect strategic „Programe doctorale și postdoctorale - suport pentru creșterea competitivității cercetării în domeniul Științelor umaniste și socio-economice” cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Cuprins

Introducere

Capitolul I

CONCEPTUL DE DISCURS

- 1.1 Ce este un discurs?
- 1.2 Formațiuni discursive
- 1.3 Enunț și discurs
- 1.4 Discursul istoric
- 1.5 Discurs și cunoaștere
- 1.6 Pragurile discursului
- 1.7 Discurs și ideologie
- 1.8 Ordinile discursului

Capitolul II

TIPOLOGIA PUTERII ȘI RELAȚIA PUTERE-CUNOAȘTERE

- 2.1 Puterea suverană
- 2.2 Puterea disciplinară
- 2.3 Bioputerea
- 2.4 Critica teoriilor puterii
- 2.5 Nietzsche, Foucault și Genealogia
- 2.6 Raportul putere-cunoaștere Error!
- Bookmark not defined.
- 2.7 Structuralism și poststructuralism
- 2.8 Analiza *discursului* foucauldian

Capitolul III

CONTINUITATE ȘI DISCONTINUITATE ÎN ISTORIE

- 3.1 Autonomia discursului pe fondul relațiilor de putere
- 3.2 Analitica relațiilor de putere
- 3.3 Triumviratul puterii
- 3.4 Atitudinea critică și jocul parrhesiei în raport cu retorica și politica
- 3.5 Cele trei forme de parrhesia
- 3.6 Relația dintre filosofie și politică prin intermediul parrhesiei

Concluzii

Bibliografie

Literatură principală

Literatură secundară

Referințe on-line

Introducere

Preocuparea mea față de modul în care discursul interacționează cu relațiile de putere, în filosofia lui Foucault, a fost punctul de plecare care m-a dus spre o reformulare specifică ce vizează problematizarea autonomiei discursului.

Teza lucrării de doctorat are titlul „Discurs și putere” și subtitlul „Valențe ale autonomiei discursului în filosofia lui Michel Foucault”. Titlul este justificat în măsura în care considerăm că principalele noțiuni, cu care filosoful Michel Foucault operează în cadrul operei sale, sunt cu precădere cele de „discurs” și „putere”.

În această lucrare mi-am propus să urmăresc noțiunea de discurs propusă și dezvoltată de Michel Foucault în lucrarea *Arheologia cunoașterii* și să acord atenție unei trăsături specifice a ei, anume cea de autonomie. Această trăsătură presupune într-un fel, modelul explicativ pentru care, istoric vorbind, unele discursuri, în calitatea lor de ansambluri de enunțuri, să fie considerate într-atât de importante într-o anumită epocă, încât ea să fie definită de acestea. Cu alte cuvinte, discursul dominant al unei epoci ajunge să numească epoca respectivă. De aici reiese faptul că idei marcante precum progres istoric, emancipare sau teleologie devin pentru Foucault doar o serie de leitmotive specifice unor perioade de timp și nu au caracter transcendental. Subiectul, la rândul său, cade sub aceeași categorie, devenind în schimb, sub chipul autorului, doar o funcție a discursului și un eveniment în pluralitatea istorică sub care a fost tratat. Totodată, mi-am propus să surprind expresia de „autonomie a discursului” în cadrul operei foucauldienne și de o supune unei examinări cu

scopul de determina care sunt condițiile de posibilitate ale acesteia pe întreg corpusul de texte ale filosofului francez.

Presupoziția care stă la baza acestei lucrări, care poate fi receptată din subtitlul tezei de doctorat, este că „autonomia discursului” poate fi adecvat surprinsă și examinată pe parcursul celor trei proiecte ale lui Foucault, anume cel arheologic, cel genealogic și cel etic, corelându-le în același timp cu aspecte din filosofia nietzscheană și cea kantiană, prezentate drept influențe asumate în opera foucauldiană.

În primul capitol, intitulat „Conceptul de discurs”, mă voi axa pe reperarea noțiunii foucauldienne de discurs, pentru a stabili limitele conceptuale ale sale și implicațiile ce decurg odată cu acestea. Totodată, imi voi concentra aici atenția și spre celalte noțiuni din etapa „arheologică” a scrierilor sale, (arhivă, enunț, formațiuni discursive, praguri discursive, etc.) care sunt necesare sau care ajută la o mai bună înțelegere a mizelor asumate în această lucrare.

După cum va fi arătat, noțiunea de discurs prezintă neclarități în înțelegere. Aceasta se datorează, pe de o parte, popularității lui Michel Foucault și a operei sale, iar pe cealaltă parte, gradului de flexibilitate dar și de instabilitate conceptuală de care termenul de discurs dă dovadă. Din pricina diversității înțelesurilor și, odată cu ea, a confuziei pe care termenul de discurs îl presupune, un prim demers al lucrării de față urmărește reperarea definiției tehnice date de Foucault în lucrarea sa, *Arheologia cunoașterii*. În continuare voi face o analiză comparativă între utilizarea noțiunii de discurs și cea de ideologie, cu motivația că acestea par la prima vedere a fi destul de apropiate conceptual.

Autonomia discursului, după cum observ, face trimitere la eficacitatea ei istorică, la cum ajunge să se impună și ce anume o face actuală. Ea stă ca răspuns, cel puțin parțial, la întrebarea foucauldiană: cum se face că o anumită epistemă a apărut și nu alta în locul ei? Altfel pusă întrebarea, care sunt procesele de emergență și de formare ale discursurilor și cum

anume se clasează ele pe o ierarhie într-un moment istoric dat? O importanță deosebită am acordat regulii de dispersie proprie formațiunilor discursive, regulă care este descrisă destul de ecliptic de către Foucault. Odată ce enunțurile sunt diseminate, se pare că stă în natura lor să se cristalizeze, formând un discurs ce intră într-un joc competițional cu celelalte discursuri formate. Însă, această unitate a discursului nu este una înghețată în timp și ușor recognoscibilă.

În demersul acestei lucrări am asumat o presupuziție riscantă. Aceasta implică faptul că trăsătura autonomă a discursului nu este abandonată total odată cu tranziția lui Foucault de la metoda arheologică spre proiectul său genealogic, după cum unii exegeți au declarat, de multe ori în mod succint. Este adevărat că el constată o problemă de ordin explicativ, mai exact în prelegerea inaugurală susținută la Collège de France, *Ordinea discursului*, cu privire la acest subiect. Prin alte cuvinte, cum poate fi explicată puterea pe care un discurs pare să o aibă în a modela felul de a gândi într-o anumită perioadă?

Acest demers asumat în lucrare pare într-o anumită măsură riscant. Toată lumea care este familiarizată cu scrierile lui Michel Foucault știe că noțiunea de putere, sau mai bine spus cuplul *savoir/pouvoir*, ajunge să reprezinte interesul major în programul său genealogic. Discursul ajunge să fie dependent de configurațiile relațiilor de putere¹, ce-i stabilesc poziția pe o ierarhie istoric delimitată. Însă, aici este vorba despre o interdependență dintre discurs și putere, iar dacă urmărim cu atenție tiparul situațiilor de raportare, Foucault întotdeauna lasă loc de negociere și de posibilitate teoretică. Spre exemplu, el pune de multe ori față în față termeni opuși și refuză radicalitatea lor, în sensul că nu există putere care domină total, fără

---

¹ Atât timp cât acceptăm faptul că relațiile de putere funcționează după un principiu agonice, ele sunt expuse, la rândul lor, spre a fi catalogate într-un registru metafizic. Din această perspectivă, metaforic vorbind, *Omul* este situat între bătaia ciocanului relațiilor de putere și nicovala câmpului de autonom al discursului.

posibilitate de rezistență. Rezistența, în acest caz este și ea o formă de putere, ce se manifestă adeseori pe un suport discursiv.

În teoretizarea funcției autonome se ajunge la o aporie, moment ce este prezentat de Manfred Frank atât în articolul *On the concept of discourse*, precum și într-o serie de prelegeri intitulată *What is neostructuralism?*. Această aporie apare atunci când se pornește de la premisa că prin autonomia discursului se înțelege, ca în domeniul epistemologic, capacitatea unui discurs de a-și acorda propriul suport explicativ. Cu alte cuvinte, să poată să-și fie în același timp metadiscurs (asemenea matematicii și logicii). Din această perspectivă, pentru Frank, discursul la care face referire Foucault nu este capabil să-și definească obiectele de studiu la nivel metadiscursiv. Singura soluție care se întrevede aici este că Foucault este nevoit fie să ofere o poziție transcendențială subiectului, fie să acorde regulilor discursului un statut metafizic. În această privință, voi argumenta că această aporie poate fi ocolită, atât timp cât metoda arheologică nu presupune acordarea statutului de autonomie al discursului, în același fel în care filosofia științei acordă acest titlu. O altă posibilă soluție pentru această aporie se pare că stă în mutația metodologică operată de Foucault, odată cu adoptarea unei genealogii, în care relațiile de putere „conviețuiesc” alături de discursuri într-un raport aparent simbiotic. Parcurgând toate etapele sale, filosofia lui Foucault ține mai curând de studierea universalelor slabe, după cum susține Corneliu Bîlbă într-o postfață dedicată unei lucrări traduse din Foucault.²

Ea este mai degrabă o filosofie a aproximărilor, a diferențelor, a continuităților efemere și discontinuităților mari și mici, toate supuse temporalității. Prin metoda arheologică Foucault nu a căutat să critice, fie implicit sau explicit, filosofia

---

² Corneliu Bîlbă, „Discursul și universalul slab”, Postfață, în Michel Foucault, *Ce este un autor?*, trad. de Bodgan Ghiu, Ed. Idea Design & Print, Cluj, 2004, p. 190 (despre universalul slab, Corneliu Bîlbă face referire la putere, ca având „extensiunea cea mai mare și intensiunea cea mai mică”)

științei. În schimb, putem spune că a urmărit întotdeauna să sugereze că filosofia științei nu a reușit să analizeze înșeși problemele pe care a putut să le descrie. Unul dintre cele mai mari câștiguri ale metodei arheologice este că aceasta poate fi un instrument ce consideră științele umane drept cunoaștere (*savoir*), prin punerea problemei naturii lor științifice între paranteze și, astfel, să evite necesitatea de a livra modele recurente și, în același timp, să poată produce o analiză conceptuală de natură să stabilească discontinuități. Cu toate acestea, analiza nu este doar descriptivă. În acest sens, în lucrarea *Cuvintele și lucrurile*, există un anumit element de normativitate prezent în însuși conceptul de epistemă. Dovadă al acestui fapt constă în insistența lui Foucault asupra caracterului necesar al epistemei. Arheologia foucauldiană nu este preocupată cu emiterea de judecăți, ci mai degrabă ea structurează cunoașterea (*savoir*) unei epoci luând în considerare, în contextul său contemporan, generalitatea și profunzimea ei.

În al doilea capitol, intitulat „Tipologia puterii și relația putere-cunoaștere”, voi urmări transformările ce au loc la nivelul conceptual al discursului din a doua perioadă a lui Michel Foucault, supranumită „genealogică”. Scopul principal în acest capitol vizează analizarea și identificarea mutațiilor conceptuale și ce decurge din trecerea metodologică pe care Michel Foucault o face, de la arheologie la genealogie, acordând atenție și asupra schimbărilor ce pot apărea la nivelul conceptual al discursului.

Deoarece noțiunea de „genealogie” nu este una nouă și are legături strânse cu opera lui Nietzsche, îmi voi îndrepta atenția spre câteva texte ale filosofului german, pentru a înțelege care sunt pozițiile conceptuale ale celor doi gânditori cu privire la această metodă.

Ipoteza care stă la baza surprinderii „autonomiei discursului” constă în faptul că această trăsătură a noțiunii de discurs este de multe ori ignorată, indiferent de perioada foucauldiană la care ne raportăm. Un aspect destul de clar și larg acceptat este că Michel Foucault construiește argumente în

favoarea autonomiei discursului în prima perioadă a scrierilor sale. Însă, odată cu trecerea de la proiectul arheologic la cel genealogic există o argumentare conform căreia el ar fi renunțat la asemenea pretenții de la conceptul de discurs. Se pare că el, în acest proces de transformare metodologică, întâmpină o dificultate referitoare la autonomia discursului ce frizează cu cel de paradox. Acest lucru se datorează, în principal, din pricina unor aspecte aparent incompatibile ce se formează atunci când se încearcă o alăturare riguroasă între noțiunea de discurs, cu caracteristica sa de autonomie, și cea a relațiilor de putere.

Tranziția de la proiectul arheologic unde autonomia discursului este asumată, la o genealogie unde interesul este concentrat pe aspecte care pot fi explicate prin analiza configurațiilor de putere, reprezintă o perioadă importantă în a depista transformările de ordin conceptual în scrierile foucauldine. Această căutare aproape încăpățanată cu privire la menținerea expresiei de autonomie a discursului ca fiind o pistă valabilă în cercetările foucauldine de după etapa arheologică, m-a făcut să mă întreb dacă ea merită urmărită. Au fost momente în care mă întrebam, aproape retoric, asupra statutului cercetării pe care îl asumam, amintindu-mi câteodată de personajul nietzscheean numit *omul cu lipitoarea*, reprezentantul spiritului scrupulos. Acest lucru stă în parte și ca motiv pentru care textul pare uneori discontinuu, fapt ce trădează nesiguranța cu care pare că tratez acest subiect.

Argumente se pot găsi pe ambele tabere: și din perspectiva proiectului modernității, poziție antropocentrică, dar și din tabăra celor care văd omul deja în procesul de a fi șters de marea apelor istoriei. Pe acest subiect, Foucault face o mențiune cu privire la următoarea etapă, în lucrarea sa de doctorat, unde problematizează antropologia kantiană, iar ultimul răspuns pe care îl poate propune este cel de *Übermensch*.³

---

³ În acest caz se poate argumenta că prin *Übermensch* se înțelege o depășire a *Omului* în sens teleologic și că, prin urmare, Foucault dă

Totuși, trebuie reținut că argumentarea în favoarea unei autonomii, chiar și relative a discursului, nu are ca scop poziționarea pe un tabel de curente fie ele structuraliste, neostructuraliste, poststructuraliste (sau oricare altfel de „-isme”). Această autonomie, și acest lucru nu trebuie trecut cu vederea, face trimitere către instituirea cunoașterii pe un plan a priori, însă nu unul kantian, ci unul istoric.

Spre finalul capitolului voi urmări expresia de „autonomie a discursului” pe fundalul a două curente, două gândiri diferite: cel structuralist și cel de poststructuralist. Însă, pentru a face acest lucru, va fi nevoie mai întâi de o bună recunoaștere a conceptelor ce apar, propuse aici de către Foucault, pentru identificarea poziției pe care filosoful francez o ocupă între aceste cele două curente de gândire mai sus amintite. Printre ele putem număra în special noțiunea multiplă de putere văzută ca relație, pe care filosoful francez o introduce și care, în același timp, îi definește proiectul: cel de genealogie. Astfel, vom avea în vedere tipurile de putere precum și modurile prin care ele se manifestă și legăturile acestora cu domeniile discursive. Totodată, este necesar să vedem în ce măsură proiectul arheologic este compatibil în relație cu metodologia propusă de genealogie. Odată evaluată această relație, vom urmări ce valențe de autonomie poate obține noțiunea de discurs.

În capitolul al treilea, intitulat „Continuitate și discontinuitate”, voi investiga noțiunea de rezistență și agentul autonom sub forma istorică a parrhesiastului, așa cum este ea portretizată în prelegerile lui Michel Foucault, susținute la Collège de France între 1982-1983 și la Universitatea Berkeley în vara anului 1983, în paralel cu analizele acestuia asupra textului kantian *Was is Aufklärung*, ca reconsiderări privitoare la atitudinea critică.

---

dovadă de o oarecare inconsistență în critica sa cu privire la viziunea finalistă a istoriei.

În cea de-a treia etapă filosofică a sa, Foucault revitalizează noțiunea de discurs raportând-o (aproape obsesiv) la modalitatea de constituire a subiectului. Aici m-am oprit în special la noțiunea de parrhesia ca practică discursivă ce nu numai că definește și constituie modul de a fi al unui subiect, ci și o întreagă epocă. Mai mult, această practică discursivă prezintă o caracteristică recurentă, în special odată cu paradigma Iluministă prin îndemnul kantian de ieșire din starea de minorat, fapt ce mă face să cred că în această perioadă s-au reîntrunit condițiile sale de posibilitate ale parrhesiei.

Prima secțiune a acestui capitol este dedicată delimitării conceptuale a noțiunii de parrhesia, urmărind textele foucauldiane ce tratează acest aspect și care depistează primele folosiri ale acestui termen în tragedia *Ion* de Euripide. Aici se conturează noțiunea de parrhesia drept un act discursiv ce presupune un număr de caracteristici care definesc subiectul capabil de a-l produce. Ceea ce decurge va fi o definiție a practicii parrheziastice drept rostirea unui adevăr incomod de către un subiect aflat într-o poziție inferioară de putere unui alt subiect situat pe o poziție superioară, asumând riscul răzbunării. Acest act este adoptat de către parrheziast în numele voinței de adevăr ce intră în conflict cu voința de putere.

Următorul pas vizează punerea în relație a practicii parrhesiei cu actul politic și cel retoric, în scopul de a sublinia diferențele de abordare în asumarea a două drepturi constitutive cetățenilor atenieni din antichitate: *isonomia* și *isêgoria*, în conformitate cu analizele lui Foucault. Acestea reprezintă egalitatea în fața legii și dreptul egal de a cuvânta în public. Urmărind interpretările foucauldiane asupra textelor antice, precum tragedia *Oreste* a lui Euripide și dialogul platonician *Phaedros*, se remarcă diferențe considerabile în modul cum aceste drepturi sunt asumate de către parrheziast în contrast cu oratorul și politicianul. Acest aspect scoate în evidență caracterul ireductibil al practicii discursive parrheziastice în raport cu simplul act de vorbire performativ.

În continuare voi prezenta și discuta pe marginea a trei forme de parrhesia identificate de Foucault, anume parrhesia politico-statutară, cea de imprecăție și cea confesională. Prin parrhesia politico-statură se înțelege actul de a spune adevărul numai după ce preceptele de *isonomia* și *isêgoria* îi sunt recunoscute parrheziastului, în timp ce discursul de imprecăție vizează actul de rezistență asumat de către subiectul dominat față de cel dominant. În ceea ce privește discursul confesional, el reprezintă un act de auto-parresie, în care subiectul se destăinuie, iar odată cu aceasta se pune într-o situație în care să fie criticat și în care să se critice pe sine.

Ultima secțiune a acestui capitol este dedicată analizării unor aspecte ce decurg din relația dintre filosofie și politică prin adoptarea discursului parrheziastic. În acest caz, este vorba despre o repunere în scenă a voinței de adevăr în relație cu voința de putere în diferite sisteme de guvernare cu scopul de a contura trăsături specifice fiecăreia. De aici reies după Foucault, două valențe ale parrhesiei - pozitivă și negativă – fiecare având condițiile ei necesare de posibilitate. Din acest punct de vedere parrhesia pozitivă poate fi practică doar dacă drepturile constitutive unei guvernări democratice sunt active, anume mai sus numitele precepte de *isonomia* și *isêgoria*. Celelalte condiții vizează jocul ascendenței (*dunasteia*) subiectului parrheziast în raport cu ceilalți membri ai comunității, natura rațională și veridică ale actelor discursive (*logos*) și curajul (*andreios*) de a adopta această poziție. În ceea ce privește parrhesia negativă, ea este întâlnită în special în cadrul sistemelor de guvernare autocratice ori în democrațiile viciate. În acest sens, Foucault face trimitere la dialogul platonician *Apărarea lui Socrate*, unde, în acest context, filosoful grec este considerat drept parrheziastul prin excelență care a plătit cu viața prin asumarea acestei practici discursive.

Considerații finale

Așa cum a fost anunțat la început, premisa acestei lucrări a fost aceea de a argumenta în favoarea existenței autonomiei discursului în filosofia lui Foucault. Această argumentare este în contrast cu poziția oarecum convențional acceptată privitoare la etapele cercetărilor lui Foucault. Este adevărat că interesul filosofului francez este accentuat, potrivit fiecărei cercetări, pe conceptul de discurs, pe relațiile de putere și pe subiect. Cu toate acestea, Foucault nu abandonează noțiunea de discurs pe care o propune în studiile arheologice și nici nu renunță total la gradul de autonomie pe parcursul celorlalte cercetări ale sale.

În primul capitol din această lucrare, intitulat „Conceptul de discurs”, am început prin a constata o problemă cu privire la receptarea noțiunii foucauldiane de discurs. Aceasta se datorează în principal modalității oarecum inedite prin care Foucault ajunge să definească discursul în opera sa, în special în lucrarea *Arheologia cunoașterii*. Următorul demers a constat în a repera mai întâi câteva noțiuni ce sunt necesare înțelegerii *discursului* foucauldian în încercarea de a clarifica, pe cât posibil, cadrul conceptual cu care noțiunea de discurs funcționează.

Primul concept analizat aici este cel de formațiune discursivă, unde este propus de Foucault drept sistem de gândire sau de cunoaștere, asemănător în parte unei discipline științifice. Cu toate acestea, formațiunile discursive sunt conduse de un set de reguli ce operează pe un plan diferit față de cele ale logicii sau gramaticii. Totodată, pentru Foucault, aceste formațiuni nu operează la nivelul conștiinței noastre, dar definesc sisteme de posibilități de ordin conceptual. Astfel, ele fixează limitele

gândirii atât într-un anumit domeniu de cunoaștere, cât și într-o perioadă istorică dată.

Următoarele noțiuni avute în vedere au fost cele de enunț și discurs. Conform lui Foucault, enunțul este unitatea elementară a discursului și, în același timp, unitatea elementară investigată de metoda arheologică. Cu toate acestea, enunțul nu este o unitate stabilă. El poate lua variate forme, în funcție de condițiile de emergență și cele de existență din cadrul unui domeniu discursiv, precum și în funcție de domeniul de aplicare. Deoarece „enunțul în sine” scapă unei definiții, Foucault nu-și propune să-l definească în termeni de unitate stabilă, precum unitatea propozițională, ci mai degrabă în termenii unui domeniu specific al funcției și la un nivel propriu analizei semnelor. Funcția enunțiativă definește enunțul, în măsura în care trebuie luate în considerare apariția și rolul unui ansamblu de semne, în relație cu un câmp discursiv. Nivelul de analiză prin intermediul căruia un enunț poate fi descris este poziționat, pe de o parte, între analiza conținutului propozițional (și gramatical), și cel material, pe de altă parte. Deoarece este format atât din conținut cât și din material, statutul enunțului are calitatea de „repetabilitate materială”. Această calitate frizează paradoxalul, deoarece, dacă un enunț este identificat doar prin intermediul existenței sale materiale proprii, atunci acesta nu suportă repetabilitate. Însă, dacă un enunț este identificat doar pe baza conținutului său propozițional, atunci el poate fi repetat la infinit.⁴

Odată stabilită o definiție riguroasă cu privire la natura și funcția enunțului, Foucault își concentrează atenția pe conceptul de discurs. Discursul este un sistem de reprezentare. În mod normal, termenul de „discurs” este un concept lingvistic, desemnând „pasaje” ce conectează între ele actele de vorbire sau de scriere. Totuși, Michel Foucault i-a dat un alt înțeles. Ceea ce îl interesa

---

⁴ *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. II, editat de Barry Smart, Ed. Routledge, Londra, 1994, p.203.

pe el erau regulile și practicile care produc enunțuri cu sens și care reglementează discursul în diferite perioade istorice. Prin discurs, Foucault are în vedere ansamblurile de enunțuri ce fac posibilă comunicarea prin limbaj, văzute ca o cale prin care cunoașterea poate fi reprezentată, o temă specifică dintr-o anumită perioadă. Discursul presupune producerea cunoașterii prin limbaj. Însă, deoarece toate practicile sociale implică anumite sensuri, iar sensurile formează și influențează comportamentul, ele prezintă un aspect discursiv. Este important de notat faptul că noțiunea de „discurs” folosită astfel nu este un concept lingvistic. Conceptul de „discurs” presupune limbaj și practici. Așadar, Foucault încearcă, prin sinteză, să depășească o distincție tradițională între ceea ce spune cineva - limbaj - și ceea ce face cineva - practică. Foucault argumentează că discursul construiește topica și că ajunge să definească și să producă obiectele cunoașterii.

Discursul guvernează modalitățile prin care o topică are un sens și poate fi gândită sau discutată. De asemenea, influențează felul în care ideile sunt puse în practică și utilizate la reglementarea comportamentelor subiecților și permite anumite mijloace de a discuta o topică, definindu-le ca feluri acceptabile și inteligibile de a vorbi, de a scrie sau de comportament în relație cu tematica și cu procesul de formare a cunoașterii. În același timp, discursul limitează și restricționează anumite moduri de a vorbi, de a scrie sau de comportament în relație cu tematica și formarea cunoașterii. El nu este constituit doar dintr-un enunț, un text, un act sau o sursă, ci este caracteristic modului de gândire sau stării de cunoaștere din orice perioadă (epistemă), și poate fi identificat într-o gamă de texte, ca forme de comportament, la un număr de domenii instituționale diferite în societate. Totuși, de fiecare dată când aceste evenimente discursive se referă la același obiect, împărtășesc același stil și suportă o strategie și o regularitate la nivel instituțional, administrativ sau politic, ele aparțin aceleiași formațiuni discursive. Astfel, atât semnificația, cât și practica ce

decurge din ea sunt construite în interiorul discursului. Asemănător semioticienilor, Foucault a fost un constructivist. Însă, spre deosebire de aceștia, el este preocupat de producția de cunoaștere și sens, nu prin limbaj, ci prin discurs (și mai târziu în scrierile sale, și prin configurații ale relațiilor de putere). Sunt observabile similarități dar și distincții substanțiale între cele două abordări.

Un alt punct dezbătut în acest capitol este felul în care discursul, reprezentarea, cunoașterea și „adevărul” sunt istoricizate într-un mod radical de către Foucault. Această radicalizare este pusă în contrast cu poziția oarecum anistorică a teoriei limbajului. Prin aceasta, Foucault argumentează că anumite lucruri aveau un sens și erau „adevărate” doar într-un context istoric dat. De aici reiese că Foucault nu acceptă ideea că aceleași fenomene pot fi întâlnite în perioade istorice diferite, fiecare fenomen în parte având astfel unicitatea lui.

Foucault argumentează că practicile și cunoașterea despre toți subiecții comportă o specificitate de ordin cultural și istoric. Ei nu au și nu pot să aibă o existență plină de sens în afara unor discursuri specifice. Cu alte cuvinte, nu pot avea o existență în afara modalităților în care sunt reprezentați prin discurs, produși în cunoaștere și reglementați de practicile discursive și tehnicile disciplinare ale unei societăți și într-un moment istoric dat. Departe de a accepta continuitățile transistorice, Foucault susține că mult mai semnificative sunt rupturile radicale, faliile și discontinuitățile de la o epocă la alta și de la o formațiune discursivă la alta.

Următorul subiect discutat în această lucrare a fost relația dintre discurs și ideologie. Foucault dezbate în câteva puncte această relație, după o analiză critică a ceea ce presupune conceptul de ideologie în gândirea marxistă. Argumentul principal asupra teoriei marxiste pe care Foucault îl prezintă este acela că ideologia tinde să reducă toate relațiile dintre cunoaștere și putere la chestiunile puterii de clasă și a interesului de clasă. El nu neagă existența claselor, dar a fost împotriva elementului

economic din teoria marxistă asupra ideologiei. Totodată, el argumentează că marxismul tinde să contrasteze „distorsiunile” cunoașterii burgheze împotriva propriilor pretenții de „adevăr”. Foucault nu acceptă faptul că orice formă de gândire poate proclama un „adevăr” absolut de acest fel, în exteriorul jocului discursului, deoarece toate formele politice și sociale sunt invariabil prinse într-o interacțiune dintre cunoaștere și putere.

La finalul primului capitol a fost realizată o scurtă analiză critică pe ideea de autonomie a discursului ce reiese din *Arheologia cunoașterii*, urmărind câteva argumente ale lui Manfred Frank. Potrivit acestuia, autonomia discursului duce către o situație paradoxală, în sensul că metoda arheologică este suspectată de filosoful german ca având pretenții similare științelor. Însă Foucault nu pretinde acest lucru de la metoda sa.

În capitolul al doilea, numit „Tipologia puterii și relația putere-cunoaștere am căutat modurile în care Foucault utilizează noțiunea de discurs în scrierile sale din perioada genealogică, urmărind să determin în ce măsură aceasta se raportează la relațiile de putere, precum și la diada *savoir-pouvoir*.

Genealogia este o metodă pe care Foucault a preluat-o din opera nietzscheană, ca încercare de a lua în considerare atât originile sistemelor de cunoaștere, cât și analizele de discurs. Prin metoda genealogică, Foucault încearcă să descopere discontinuitățile și rupturile în cadrul unui discurs, concentrându-și atenția pe date specifice, locale, și nu pe ansambluri generale. În acest sens, ne este rezultă că au existat și alte moduri de a gândi și acționa, iar în raport cu adevărul, discursurile moderne nu sunt plasate mai aproape de acesta decât cele din trecut. De aici reiese faptul că există idei ce nu sunt adevărate și auto-evidente, ci reprezintă doar produsul unui raport de putere-cunoaștere.

În continuare, am examinat, pe marginea textelor foucauldiane, tipurile de putere pe care filosoful francez le propune: puterea suverană, disciplinară și bioputerea. Aici putem

observa cum puterea suverană ne este prezentată drept puterea ne-mascată, cea care este personificată, și care este exercitată prin pedepsirea sub forma supliciului (cum este cazul execuției lui Damians). Odată cu perioada modernă sistemul punitiv în societate suferă o transformare, de la pedeapsa aplicată corpului, la supravegherea și disciplinarizarea sa în cadrul instituției carcerale și culminând cu proiectul arhitectural al lui Bentham, Panopticul. Modelul panopticului, potrivit lui Foucault, se răspândește către celelalte domenii social-instituționale, precum școlile, fabricile și spitalele, examinând elevii, muncitorii și pacienții în conformitate cu normele stabilite. Această proliferare a puterii în mai toate aspectele vieții indivizilor duce la o internalizare din partea lor a normelor, creând astfel subiecți.

Teoria puterii propusă de Foucault este diferită de cele propuse anterior de alți gânditori, printr-o serie de aspecte. În primul rând, pentru filosoful francez, puterea trebuie apreciată sub formă de relații. Astfel, puterea nu este ceva de ordinul substanței, care poate fi posedată, nici nu comportă doar aspecte negative, în sensul dominației unuia asupra altuia. Ea este mai curând omniprezentă, asemenea unei rețele, și conține o caracteristică productivă. Ubicuitatea puterii constă în faptul că ea nu este emanată pe fond piramidal, din vârful instituțiilor statului către cetățeni, ci mai degrabă invers, de la bază spre vârful acesteia. Totodată, puterea poate fi evaluată ca fiind esențial discursivă, prin aceasta înțelegându-se că discursurile pot fi instrumente ale puterii, dar că ele pot fi și efect pentru ea, acționând nu ca un medium, ci și ca o strategie de rezistență și de subminare.

Următorul subcapitol dezbate pe marginea metodei genealogice folosită de Foucault, pornind de la premisa larg acceptată că ea a fost preluată din filosofia lui Friedrich Nietzsche. Aici vedem că Foucault a admis într-un mod explicit influența lecturilor nietzscheene în scrierile sale, nu numai cele privitoare la studiile despre putere, ci și cele din perioada sa arheologică. De aici decurge o atitudine suspicioasă cu privire la

caracterul universal și metafizic al unor idei cu statut transcendent, cum ar fi pentru Nietzsche, ideea de Dumnezeu văzut drept garant al lumii, sau pentru Foucault, noțiunea de Om, drept idee antropocentristă de substituit.

Ultima secțiune a acestui capitol a fost dedicată examinării diadei foucauldienne de *savoir/pouvoir*, urmărind cu precădere statutul lor fundamental discursiv. Mai mult decât atât, discursul capătă aici un statut de autonomie în raport cu puterea, din simplul motiv că el poate fi studiat ca obiect de sine stătător, în timp ce orice abordare cu privire la noțiunea de putere include în mod necesar un suport discursiv care să-l explice.

În continuare, am încercat să stabilesc influențele pe care Foucault le acceptă sau care i se pot atribui. Dintre acestea, curentele structuralismului și poststructuralismului apar ca fiind cele mai evidente, în funcție de parcusul și natura cercetărilor filosofului francez. Astfel, scrierile foucauldienne din perioada arheologică pot fi, într-o mare măsură, atribuite influențelor structuralismului francez din acea perioadă, în timp ce, odată cu tranziția spre metoda genealogică, Foucault poate fi numit un poststructuralist, chiar dacă el nu a acceptat astfel de etichete pe parcursul vieții sale.

În subcapitolul următor am analizat noțiunea de discurs, urmărind să argumentez că ea poate fi utilizată și în abordarea științelor empirice, cât timp este corelată cu condițiile de acceptabilitate, condiții pe care Foucault le dezvoltă din ideea lui Canguilhem prin care o disciplină științifică trebuie să fie poziționată „în adevărul” epocii de care aparține. Așadar, avem de-a face în acest caz cu instituirea unor regimuri de adevăr, în care unele discursurile sunt acceptate drept adevărate, iar altele sunt respinse, după cum Foucault ilustrează un asemenea caz sub exemplul teoriei genetice a lui Mendel. În acest punct am argumentat că și fizicianul Albert Einstein a fost pus într-o asemenea situație, chiar dacă condițiile de acceptabilitate ale enunțurilor sale (ce au fost ulterior dovedite drept adevărate) au fost stabilite prin observații empirice.

La începutul capitolului al treilea, intitulat „Continuitate și discontinuitate în istorie”, am tratat ideea foucauldiană de autonomie a discursului în raport cu subiectul aflat sub forma autorului. În acest context, Foucault prezintă autorul ca fiind doar o funcție în cadrul câmpului discursiv, un produs așadar, și nu un subiect fondator. Totodată, am dezbătut circumstanțele prin care se pot identifica valențe de autonomie a discursului pe fondul relațiilor de putere, argumentând că toate discursurile aflate în aceeași perioadă de timp vor fi într-o competiție continuă. În acest context, se poate susține că toate aceste discursuri acced spre un statut de autonomie propriu poziționării lor cu celelalte discursuri dintr-o epocă.

A doua secțiune din acest capitol a fost rezervată analizei relațiilor de putere sub noțiunea foucauldiană de *gubernamentalitate*, definită ca strategie de „conducere a conduitei” subiecților. În același timp am abordat și conceptul de *dispozitiv*, al cărui funcții este aceea de a situa într-o legătură de reciprocitate elementele nediscursive de cele discursive.

În subcapitolul intitulat „Triumviratul puterii”, am încercat să scot în evidență câteva limite și carențe cu privire la modul în care Foucault distinge formele de putere și caracteristicile pe care le atribuie acestora, pe marginea unei analize critice operate de Aram Zai. În această privință, se poate argumenta că diferențele foucauldiene ce operează la nivelul fundamentelor metodologice relațiile de putere nu se deosebesc atât de clar între ele, pe cât filosoful francez susține, în sensul că ele pot adopta strategii și mecanisme unele de la altele. Un exemplu poate sta în faptul că, dacă analizăm cu atenție atât în cazul puterii suverane cât și în cel al puterii disciplinare, avem de-a face cu uzul violenței și codificarea normelor, chiar dacă nivelul la care ea este aplicată diferă. O altă discrepanță se regăsește în cele două definiții pe care Foucault le propune noțiunii de gubernamentalitate, în care prima presupune o formă de condiționare impusă individului, în timp ce a doua trimite spre o formă de alegere aproape liberă din partea acestuia. Odată

cu această disoluție metodologică, putem afirma că toate formele de putere sunt prezente în același timp într-o societate dată, manifestându-se precum un triumvirat al puterii.

Următoarea secțiune tratează modul în care Foucault receptează noțiunea de atitudine critică din textul kantian *Ce sunt Luminile?* și cum o corelează cu discursul parrheziastic, ca formă de expresie a adevărului practică în antichitatea greacă. Urmărind cursurile sale sub formă redactată de la Collège de France (1982-1983), precum și cele de la Universitatea din Berkeley (1983) Foucault definește pentru început noțiunea de parrhesia drept practica discursivă asumată de un individ de a îndrăzni să spună adevărul. Prin alăturarea atitudinii critice formulate de Kant, ca fiind definitivie ieșirii din starea de minorat, și cuplat cu discursul parrhesiastic, putem observa faptul că împreună, ele comportă un aspect preponderent politic și tensionat, în sensul că prin actul parrhesiei asumat de un subiect aflat într-o poziție inferioară de putere față de un interlocutor poziționat pe o treaptă superioară de putere, apare riscul retribuției prin pedeapsă. Astfel de situații sunt exemplificate de Foucault prin lecturarea unor texte antice, precum piesa tragică *Oreste* de Euripide și dialogul *Phaedros* de Platon.

În subcapitolul „Cele trei forme de parrhesia” am discutat pe marginea celor trei tipuri de practici discursive parrheziastice, pe care Foucault le distinge din piesa tragică *Ion* de Euripide. Acestea sunt discursul de imprecuație, discursul confesional (auto-parrhesie față de un interlocutor) și parrhesia politică. Totodată, el identifică câteva condiții de posibilitate ale parrhesiei: condiția veridicțiunii, cea a riscului asumat (aici iese în evidență și curajul de care dă dovadă parrhesiastul), a criticii intenționale și a datoriei morale.

Ultima secțiune din acest capitol a vizat o analiză a relației dintre filosofie și politică, prin intermediul practicii discursive a parrhesiei, urmărind distincțiile pe care Foucault pe propune. Pentru început, conform filosofului francez, parrhesia

politică se împarte, la rândul ei, în două categorii: parrhesia pozitivă și cea negativă. În ceea ce privește parrhesia pozitivă, există patru condiții de posibilitate: prezența constituției formale, ce asigură două drepturi fundamentale - dreptul de a vorbi în public (*isêgorea*) și egalitatea în fața legii (*isonomia*) -, prezența adevărului (*logos*), condiția morală (*andreios*) și condiția de facto (*dunasteia*). Parrhesia politică negativă se întâlnește, în cele mai multe cazuri, în societățile cu regimuri politice autocratice și în sistemele democratice viciate, unde cenzura adevărului este o practică des întâlnită și unde pactul parrheziastic este anulat. Aici întâlnim exemplul lui Socrate care se folosește de parrhesia în dialogul platonician *Apărarea lui Socrate* și plătește cu viața pentru atitudinea critică și practica discursivă asumată.

Astfel, parrhesia reprezintă discursul rezistenței ce-și proclamă autonomia în fața puterii, dar, în același timp, având aspectul veridicțiunii, ea reprezintă și voința de adevăr față în față cu voința de putere.

Bibliografie

Literatură principală

Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Univers, București, 1999;

Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi: nașterea închisorii*, ediția a II-a, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Paralela 45, Pitești, 2005;

Foucault, Michel, *Ce este un autor?*, traducere de Bogdan Ghiu și Ciprian Mihali, cuvânt înainte de Bogdan Ghiu, postfață de Corneliu Bîlbă, Editura Idea & Design, Cluj, 2004;

Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Editura Rao, București, 2008.

Foucault, Michel, *Ethics: Subjectivity and Truth. Essential Works of Foucault (1954-1984)*, Volumul I, Editat de Paul Rabinow, Editura The New York Press, New York, 1994.

Foucault, Michel *Fearless speech*, Editat de Joseph Pearson, Editura Semiotext(e), Los Angeles, 2001;

Foucault, Michel, *Foucault Live: collected interviews, 1961-1984*, editat de Sylvère Lotringer, Editura Semiotexte, New York, 1989;

Foucault, Michel, „Governmentality” , în *The Foucault effect: studies in governmentality*, editat de Graham Burchell, Colin Gordon și Peter Miller, Editura University of Chicago Press, Chicago, 1991, pp. 6-21;

Foucault, Michel, *Guvernarea de sine și guvernarea celorlalți*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Idea Design&Print, Cluj, 2013;

Foucault, Michel, *Istoria sexualității*, traducere de Stanciu Beatrice și Onete Alexandru, Editura de Vest, Timișoara, 1995;

Foucault, Michel, *Ordinea discursului - Un discurs despre discurs*, trad. Ciprian Tudor, Editura Eurosong & Book, 1998;

Foucault, Michel, „Nietzsche, genealogia, istoria” în *Theatrum Philosophicum (Studii, eseuri, interviuri)*, traduce de Bogdan Ghiu, Ciprian Mihali, Emlilian Cioc și Sebastian Blaga, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001;

Foucault, Michel, *Power/Knowledge: Selected interviews and Other Writings 1972-1977*, Editura Harvester Press, Londra, 1980;

Foucault, Michel, *Politics, Philosophy, Culture, Interviews and Other Writings, 1977-1984*, Editura Routledge, Londra, 1988;

Foucault, Michel, *The Foucault Reader*, editat de Paul Rabinaw, Editura Pantheon Books, New York, 1984;

Foucault, Michel, *Trebuie să apărăm societatea, Cursuri ținute la Collège de France (1975-1976)*, ediția a II-a, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Idea Design & Print, 2009;

Foucault, Michel, *Securitate, Teritoriu, Populație. Cursuri ținute la Collège de France (1977-1978)*, traducere de Nicolae Ionel, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2009.

Literatură secundară

Barthes, Roland, „The Death of an author”, în *Image-Music-Text*, Editura Fontana Press, 1977;

Bîlbă, D., Corneliu, *Hermeneutică și discontinuitate. Studii de arheologie discursivă*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011;

Bîlbă, D. Corneliu, „Discursul filosofic ca tehnică de redescoperire a evenimentului: cazul Foucault”, în *Hermeneia*, Iași, 2003, pp. 77-117;

Bîlbă, D. Corneliu, „Discursul și universalul slab”, postfață la Foucault, Michel, *Ce este un autor?*, traducere de Bogdan Ghiu și Ciprian Mihali, Editura Idea & Design, Cluj, 2004;

Belsey, Catherine, *Poststructuralism: A Very Short Introduction*, Editura Oxford University Press, New York, 2002;

Bondor, George, *Dansul Măștilor. Nietzsche și filozofia interpretării*, Editura Humanitas, București, 2008;

Bondor, George „Marea «rațiune» a «corpului». Nietzsche și problema corpului”, în *Sensuri ale corpului*, editat de George Bondor, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, pp. 141-154;

Deleuze, Gilles, *Desert Island and Other Texts (1953-1974)*, Editura Semiotext(e), Cambridge, 2004;

Deleuze, Gilles, *Nietzsche*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura All Educational, București, 2002;

Deleuze, Gilles, *Nietzsche și filozofia*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005;

Dennett, Daniel, *Consciousness Explained*, Editura Back Bay Books, 1992;

Dreyfus, H. L. and Rabinow, P., *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Editura University of Chicago Press, Chicago, 1982;

Elden, Stuart, „Reading Genealogy as Historical Ontology” în *Foucault and Heidegger: critical encounters (Contradictions, vol. 16)*, editat de Alan Milchman și Alan Rosenberg, Editura University of Minnesota Press, Minnesota, 2003, pp. 187-205;

Ellen, K., Feder, Power/Knowledge, în *Michel Foucault: Key Concepts*, editat de Dianna Taylor, Editura Acumen, Durham, 2011.

Machado, Roberto, „Archeology and Epistemology”, în *Michel Foucault Philosopher*, editat de Timothy J. Armstrong, Editura Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1992, pp. 3-17;

Frank, Manfred, „On Foucault's concept of discourse”, în *Michel Foucault Philosopher*, tradus și editat de Timothy Armstrong, Editura Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1992, pp. 99-115;

Manfred Frank, *What is neostructuralism*, în *Theory and History of Literature*, Editat de Wlad Godzich and Jochen Schulte-Sasse, Editura University of Minnesota Press, Minneapolis, 1989;

Gamov, George, *My World Line*, Editura Viking, New York, 1970;

Gutting, Garry, *French Philosophy in the Twentieth Century*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2001;

Hawking, Stephen W., *Visul lui Einstein și alte eseuri*, trad. de Gheorghe Stratan, Editura Humanitas, București, 2010.

Horrocks, Chris & Jetvic Zoran, *Introducing Foucault*, Editura Totem Books, New York, 1998;

Kelly, Mark, G. E., *The Political Philosophy of Michel Foucault*, Editura Routledge, New York, 2009;

Kuhn, Robert Lawrence, *Science, Meaning and the Future*, Editura Praeger Publishers, Londra, 2007;

Lévi-Strauss, Claude, *Structural anthropology*, Editura Basic Books Inc., New York, 1963;

McNay, Lois, *Foucault: A Critical Introduction*. Editura Blackwell, Oxford, 1994;

Nietzsche, Friedrich, *Așa grăit-a Zarathustra*, traducere de Ștefan Augustin Doiș, Editura Humanitas, București, 2000;

Nietzsche, Friedrich, *Antichristul*, traducere de Vasile Muscă, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003;

Nietzsche, Friedrich, *Dincolo de Bine și de Rău*, traducere de Francisc Grünberg, Editura Humanitas, București, 2007;

Nietzsche, Friedrich, *Genealogia moralei*, traducere de Darie Lăzărescu, Editura Mediarex, București, 1996;

Nietzsche, Friedrich, *Voința de putere*, traducere de Claudiu Baci, Editura Aion, Oradea, 1999;

Nietzsche, Friedrich, *Voința de putere. Încercare de transmutare a tuturor valorilor*, Traducere de Claudiu Baci, Editura Aion, Oradea, 1999;

Platon, *Republica*, traducere de Andrei Cornea, Editura Teora, 1998, București;

Rabinaw, Paul, *The Foucault reader*, Editura Pantheon Books, New York, 1984;

Ricoeur, Paul, *Despre interpretare. Eseu asupra lui Freud*, traducere de Magdalena Popescu și Valentin Protopopescu, Editura Trei, București, 1998;

Rorty, M. Richard, *The Linguistic Turn: essays in philosophical method*, Editura University of Chicago Press, Chicago, 1992;

Toumboukou, Maria, Truth telling in Foucault and Arendt: Parrhesia, the pariah and academics in dark times în *Journal of Education Policy*, 27:6, Editura Routledge, Londra, 2012, pp. 849-865;

Sawyer, R. K., *A Discourse on Discourse: An Archeological History of an intellectual Concept. Cultural Studies*, Routledge Ltd., London, 2002;

Shipman, Pat, *The Evolution of Racism: Human Differences and the Use and Abuse of Science*, Harvard University Press, 2002;

Smart, Barry, *Foucault*, Editura Routledge, Londra, 1985;

Smart, Barry, *Michel Foucault: Critical Assessments*, Vol. II, editat de Barry Smart, Editura. Routledge, Londra, 1994;

White, Hayden, *The Content and the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*, Editura The John Hopkins Press, Baltimore, 1987;

Zai, Aram, *Development discourse and global history: from colonialism to the sustainable development goal*, Editura Routledge, New York, 2016.

Referințe on-line

http://www.scholarpedia.org/article/Cosmological_constant#gamov70

Alte lucrări

Dicționar Latin-Român, Editura Științifică, București, 1962;

